

De nieuwe Jeugdbeschermingswet: nood aan een forensisch perspectief

ABSTRACT

In de nieuwe wet op de jeugdbescherming geeft de wetgever een kader aan voor de opvoeding van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd. De focus ligt daarbij op heropvoeding in plaats van opvoeding, waarbij de wetgever er lijkt vanuit te gaan dat individuele opvoedingsdoelen en maatschappelijke opvoedingsdoelen wenselijk samenvallen. Hierdoor wordt het doel van de opvoeding gezien als maatschappelijke aanpassing. Dit roept de vraag op of voldoende ruimte geboden wordt aan een kritische bevraging van de gestelde verwachting naar maatschappelijke aanpassing. Het belang van deze kritische bevraging brengt de nood aan een forensisch perspectief met zich mee, waarbij het debat over de pedagogiek van de jeugdbescherming wordt gevoerd vanuit een duidelijke keuze voor een welzijnspectief en waarbij het debat over de verhouding tussen individuele en maatschappelijke waarden en aspiraties niet wordt gesloten, ook niet in het kader van justitiële maatregelen ten aanzien van jeugddelinquenten.

Kernwoorden: Opvoeding/heropvoeding – hulp en recht – kinderrechten – burgerschap – forensisch perspectief

1. INLEIDING

In de aan de nieuwe jeugdbeschermingswet van 2006 Voorafgaande Titel formuleert de wetgever de beginselen van rechtsbedeling ten aanzien van minderjarigen waarop de nieuwe wet steunt. Kort samengevat omvatten deze beginselen: (1) de preventie van delinquentie is essentieel voor de bescherming van de maatschappij; dit vereist dat de oorzaken ervan aangepakt worden en dat een multidisciplinair actieplan uitgewerkt wordt; (2) de rechtsbedeling ten aanzien van minderjarigen moet zoveel mogelijk gebeuren door actoren, ambtenaren en magistraten met een specifieke en permanente opleiding inzake jeugdrecht; (3) de rechtsbedeling ten aanzien van minderjarigen streeft doelstellingen na inzake opvoeding, verantwoordelijkheidszin, resocialisatie en bescherming van de maatschappij; (4) minderjarigen kunnen niet op een zelfde wijze benaderd worden als meerderjarigen wat de mate van verantwoordelijkheid en de gevolgen van hun daden betreft, maar ze moeten wel bewust gemaakt worden van de gevolgen van hun daden; (5) de minderjarigen genieten persoonlijke rechten en vrijheden, waaronder die omschreven in de Grondwet en in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK); deze rechten en vrijheden moeten gepaard gaan met bijzondere waarborgen. Tot deze bijzondere waarborgen behoort dat "elk optreden dat een opvoedende maatregel inhoudt, tot doel heeft de jongere aan te moedigen zich

* Hoofddocent UGent, Vakgroep Sociale Agogiek

** Doctor-assistent UGent, Vakgroep Sociale Agogiek, deeltijds docent VUB, Vakgroep Criminologie

*** Wetenschappelijk medewerker UGent, Vakgroep Sociale Agogiek

de maatschappelijke normen eigen te maken" (Voorafgaande Titel Jeugdwet, 5°, d). De wetgever geeft dus een kader aan voor de opvoeding van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd. Het is duidelijk de bedoeling van de wetgever dat de pedagogische aanpak centraal blijft staan (Onkelinx, 2007).

In navolgende bijdrage wordt stilgestaan bij de betekenis van het pedagogisch kader dat in de Voorafgaande Titel wordt gegeven, door dit te positioneren in het ruimere hervormingsdebat over de oude jeugdbeschermingswet van 8 april 1965. We zullen hierbij focussen op twee belangrijke kritieken op de wet van 1965, met name de onverenigbaarheid van hulp en recht, en de zwakke rechtspositie van de minderjarige.

2. EEN VRAAG NAAR DE RELATIE TUSSEN OPVOEDING EN HEROPVOEDING

Het expliciet formuleren van het doel van de opvoeding als een rechtsbeginsel in de Voorafgaande Titel van de nieuwe jeugdbeschermingswet is opmerkelijk. In zijn advies bij de jeugdbeschermingswet van 8 april 1965 stelde de Raad van State, naar aanleiding van de invoering van de opvoedingsbijstand, uitdrukkelijk dat ouders het recht hebben de opvoedingsdoelstellingen te bepalen. Een essentieel verschil tussen de wet van 1965 en deze van 2006 is dat in de wet van 1965 'als misdrijf omschreven feiten' gevat werden in de ruimere notie 'kind in gevaar', terwijl de wet van 2006 enkel als misdrijf omschreven feiten betreft. Duidelijker dan met de wet van 1965 het geval was, ligt de focus van de nieuwe wet bijgevolg op de heropvoeding van minderjarige delictplegers. Een vraag die hierbij opgeroepen wordt, is hoe de heropvoeding van minderjarige delictplegers zich verhoudt tot de ouderlijke opvoeding. Deze vraag verwijst naar een ruimere pedagogische discussie over het doel van de opvoeding. In deze discussie wordt de vraag gesteld naar de relatie tussen de individuele opvoeding (waarvan de ouders het recht hebben de doelstellingen te bepalen) en de sociale opvoeding (waarbij de ouders aangesproken worden hun opvoeding af te stemmen op maatschappelijke verwachtingen en vereisten). Gezien in de rechtbeginselen bij de wet van 2006, zoals geformuleerd in de Voorafgaande Titel, gesteld wordt dat elke opvoedende maatregel tot doel heeft de jongere aan te moedigen zich de maatschappelijke normen eigen te maken, lijkt de wetgever van 2006 ervan uit te gaan dat individuele opvoedingsdoelen en maatschappelijke opvoedingsdoelen per definitie hetzij samenvallen, hetzij wenselijk samenvallen. Dit uitgangspunt lag ook aan de basis van de wet op de kinderscherming van 1912, die het burgerlijke gezinsmodel als algemeen wenselijk opvoedingsmodel naar voor schoof. Een goede opvoeding is, aldus de redenering, de beste preventie én remedie tegen sociaal onaangepast gedrag. De aansturing van de ouders op het realiseren van de vooropgestelde 'goede opvoeding' draagt dan bij tot meer gelijke ontplooiingsmogelijkheden van kinderen. In de rechtbeginselen bij de nieuwe jeugdbeschermingswet is dit streven naar de realisatie van zowel een 'justice sociale' (kinderen gelijke ontplooiingsmogelijkheden bieden) als een 'défense sociale' (de samenleving beschermen tegen afwijkend gedrag) herkenbaar (Dumortier, 2006). Onze vraag is echter of in een benadering van opvoeding als maatschappelijke aanpassing, het doel van de opvoeding niet te sterk herleid wordt tot maatschappelijke disciplineren, en of in dergelijke benadering wel nog voldoende ruimte geboden wordt aan een ook kritische bevraging van de gestelde verwachting naar 'maatschappelijke aanpassing'. Deze kritische bevraging is noodzakelijk omdat pedagogisch handelen per definitie een open leerproces inhoudt, waarbij minderjarigen en volwassenen aangesproken worden op verantwoordelijkheid, dat wil zeggen een persoonlijk én maat-

schappelijk verantwoord handelen. In de mate dat deze openheid ingesloten wordt in voorgestructureerde referentiekaders, wordt pedagogisch handelen herleid tot een instrument voor de realisatie van externe doelstellingen. Hoewel deze doelstellingen op zich legitiem kunnen zijn, doen zij geen recht aan de essentie van het pedagogisch handelen. Of met andere woorden: beveiliging van de maatschappij is een legitieme doelstelling, doch pedagogisch handelen kan niet tot deze doelstelling herleid worden.

Ofschoon het hervormingsdebat in de jeugdbescherming actief mede gedragen werd en wordt door pedagogen en sociaal werkers, merken we een mogelijke instrumentalisering (cf. Raes, 1999) van opvoedingsinitiatieven, inclusief de initiatieven in het kader van de jeugdbeschermingswet van 2006. Dit risico ligt besloten in de specifieke wijze waarop het hervormingsdebat over de wet van 1965 gevoerd werd, met name als een debat over de scheiding van hulp en recht (cf. kritiek op de onverenigbaarheid hulp en recht) en als een debat over de rechten van kinderen (cf. kritiek op de zwakke rechtspositie).

3. EEN HERVORMINGSDEBAT

3.1. Het hulp- en rechtdebat

De kern van het beschermingsmodel werd met de jeugdbeschermingswet van 1965 gelegd in de mogelijkheid tot autonoom handelen van de jeugdrechter, opdat deze maximaal zou kunnen tegemoet komen aan de ontplooiingsmogelijkheden van de minderjarige. Aldus werd de jeugdrechtbank een 'rechtbank van sociale opvoeding'. De introductie van dit beschermingsmodel ging gepaard met een verregaande inperking op de rechtswaARBorgen bij interventies ten aanzien van minderjarigen. Een juridisch perspectief en een pedagogisch perspectief op de opvoeding werden aldus samengebracht binnen eenzelfde kader.¹ Tevens werd het juridisch perspectief ondergeschikt gemaakt aan het pedagogisch perspectief. De Raad van State stelde in zijn advies bij de wet van 1965: "de jeugdrechter onder de dwang van de klassieke regels beletten het grootste kwaad te doen, betekent ook hem beletten het grootste goed te doen" (advies R.v.St., Parl. St. Kamer 1957-58, nr. 885/1, 42 en advies R.v.St., Parl. St. Kamer 1962-63, nr. 637/1, 42).

De kritiek op het beschermingsmodel leidde tot het zogenaamde 'hulp en recht' debat. De vaststelling dat de jeugdbeschermingswet van 1965 haar doelstellingen (vermijden van plaatsing door de introductie van maatregelen van opvoedingsbijstand) niet kon waarmaken werd hierbij gelezen als de onmogelijkheid om vanuit een juridisch kader hulpverlenende interventies op te zetten - het gaat dan immers om 'hulpverlening met een stok achter de deur'. Er werd gepleit voor een scheiding van hulp en recht, met als criterium voor het onderscheid tussen beide het vrijwillige karakter van de hulpverlening. Deze scheiding werd geruggensteund door bevoegdheidsdiscussies in het kader van de Belgische staatshervorming, gerealiseerd met de decreten bijzondere jeugdbijstand. Met deze decreten werd de organisatorische band tussen de vrijwillige en de gedwongen hulpverlening doorgeknipt, zij het niet al te radicaal (Verhellen, 1996).

¹ Het onderscheid tussen een juridisch en een pedagogisch perspectief berust op Hemrica (2004).

3.2 Het IVRK als referentiekader voor de opvoeding

Parallel aan de vraag naar een organisatorische scheiding van hulp en recht werd de vraag gesteld naar de erkenning van de handelingsbekwaamheid en de rechten van kinderen (Verhellen, 1979). Een fundamentele kritiek op het beschermingsmodel besloten in de wet van 1965 werd gezien in het uitgangspunt van de 'maatschappelijk competente burger', en het op basis van dit criterium gemaakte onderscheid tussen kinderen en volwassenen. De vaststelling is immers dat ook volwassenen niet altijd beantwoorden aan het ideaalbeeld van de moreel competente, rationeel handelende mens (Mortier, 2002).

In de discussie over de hervorming van de wet op de jeugdbescherming leidde het pleidooi voor meer rechten van kinderen tot een pleidooi om het beschermingsmodel te vervangen door een rechtspositioneel model. In dit model is ruimte voor rechtswaarborgen voor de minderjarige, ook in termen van welzijnsrechten, zoals het recht op toegang tot de hulpverlening (Put, Verderyn & Loosveldt, 2003). Deze benadering is ook in de nieuwe jeugdbeschermingswet terug te vinden. Zo lezen we in het vijfde beginsel dat minderjarigen genieten van "het recht om te worden gehoord tijdens het proces dat leidt tot beslissingen die hen aangaan en het recht daaraan deel te nemen" (Voorafgaande Titel Jeugdwet, 5°).

4. HET PROBLEEM VAN EEN ORGANISATORISCH ANTWOORD

Met de (gedeeltelijke) scheiding tussen hulp en recht en de introductie van een beter uitgebouwde rechtspositie van de minderjarige, wordt een organisatorisch antwoord gegeven op de kritieken die werden geformuleerd ten aanzien van de wet op de jeugdbescherming van 1965. Dit organisatorisch antwoord lijkt echter maar een schijnoplossing te zijn.

Ten eerste verhindert de organisatorische scheiding die als antwoord op het hulp- en rechtdebat werd geïntroduceerd niet dat de rechten van het kind als referentiekader voor het pedagogisch handelen op verschillende wijzen kunnen worden gelezen (Roose, 2006). Met andere woorden: de spanning tussen een juridische en een pedagogische lezing (cf. Hemrica, 2004) is niet alleen in een beschermingsmodel, maar ook in een rechtenmodel aanwezig. De nadruk op de rechten van minderjarigen, tegelijk met een benadering van de opvoeding als in eerste instantie individuele opvoeding (en dus een verantwoordelijkheid van de ouders) leidt tot een principiële dichotomie tussen de rechten van kinderen en de rechten van ouders. Een uiterste consequentie is dan de benadering van de jeugdbescherming als een vorm van rechtsbescherming voor het kind tot en met het recht van het kind op 'goede ouders', die zich ten volle inzetten voor de maatschappelijk gewenste opvoeding van hun kinderen (Willems, 2003).

Ten tweede betekent deze organisatorische scheiding niet per definitie dat de uitkomst van de vrijwillige hulpverlening sterk verschillend is van een gerechtelijke tussenkomst, noch dat een gerechtelijke interventie niet als ondersteunend kan worden beleefd. Er kunnen dus vragen gesteld worden bij zowel de betekenis van de vereiste 'vrijwilligheid' als bij de aanname dat een vrijwillige hulpverlening evident als meer ondersteunend ervaren zou worden dan een gerechtelijke tussenkomst. De ervaringen van mensen in armoede leren ons dat dit zeker niet per definitie het geval is (Delens-Ravier, 2001; Koning Boudewijnstichting, 1994; Nicaise & De Wilde, 1995). Rechten van kinderen worden dan een hefboom tot sturing en disciplineren van de opvoeding: de

ouderlijke opvoeding, en ruimer de opvoeding geboden door pedagogische voorzieningen, zoals de jeugdhulpverlening. De jeugdbeschermingswet van 2006 stelt aldus als 'bijzondere waarborg ten aanzien van minderjarigen' de vereiste dat "elk optreden dat een opvoedende maatregel inhoudt, tot doel heeft de jongere aan te moedigen zich de maatschappelijke normen eigen te maken" (Voorafgaande Titel Jeugdwet, 5°, d). Een tweede waarborg stelt dat de vader en de moeder het onderhoud en de opvoeding van en het toezicht op hun kinderen op zich nemen. Onttrekking aan het ouderlijk gezag kan dan ook enkel in die gevallen waarin maatregelen houdende handhaving van dit gezag als een contra-indicatie kunnen worden beschouwd (Voorafgaande Titel Jeugdwet, 5°, b). Deze bijzondere waarborgen houden evenwel een risico in op ook negatieve effecten, indien er een wantrouwen ten aanzien van ouders wordt geïnstalleerd, en indien geen rekening gehouden wordt met de diversiteit van contexten waarin ouders de 'rechten' van hun kinderen dienen te realiseren.

5. VERSCHUIVENDE PERSPECTIEVEN

Het hervormingsdebat over de wet van 8 april 1965 laat een verschuiving zien van een beschermingsmodel (en aldus een afzwakken van het juridisch perspectief), over een organisatorische scheiding van 'hulp' en 'recht' in de jeugdbescherming, naar - met de nadruk op de rechtspositie van het kind - een hernieuwde nadruk op een juridisch perspectief. Opmerkelijk is dat deze perspectiefverschuiving in zijn effecten gepaard gaat met een grotere controle op de ouderlijke verantwoordelijkheid voor de realisatie van een maatschappelijk wenselijke opvoeding. Anders gezegd: het samengaan van een justice sociale met een *défense sociale* - de grondslag van de kinderbeschermingswet van 1912 - is met de jeugdbeschermingswet van 2006 verschoven naar een samengaan van een *défense sociale* met een justice sociale. Deze ontwikkeling is echter niet louter kenmerkend voor de jeugdbescherming. Het is bijvoorbeeld opvallend hoe ook buiten de jeugdbescherming het beroep op de rechten van kinderen leidt tot een grotere controle op de ouderlijke opvoeding, zowel in de preventie van afwijkend gedrag (preventie van spijbelen bijvoorbeeld) als in de opzet van (met sanctionering bekleedde) interventies die de ouderlijke opvoeding sturen (bijvoorbeeld acties om de participatie van kinderen aan het kleuteronderwijs te verhogen).

6. DE EIGENLOGICA VAN DE JEUGDBESCHERMING²

De kritieken op het lage rechtsgehalte van de jeugdbeschermingswet van 1965 en de pleidooien voor de ontwikkeling van een jeugdrecht, werden in het hervormingsdebat van begin 1980 gedragen door een verbinding met het recht op maatschappelijke dienstverlening. Zo bijvoorbeeld stelde Lieven Dupont op een door het toenmalige 'Studiecentrum voor Jeugdmisdadigheid' georganiseerde studiedag over de 'maatschappelijke functie van de jeugdrechtbank': "Besluitend meen ik te mogen zeggen, dat er drie belangrijke oriëntaties zijn voor de evolutie van de toekomstige jeugdbescherming: (1) het scheppen van allerlei *voorzieningen* waarop ouders, opvoeders en minderjarigen vrijelijk beroep kunnen doen; (2) het scheppen van *subjectieve rechten* die zowel aan de ouders, minderjarigen en allen die er zich willen voor inzetten de mogelijkheid geeft om een beroep te doen op deze (collectieve) voorzieningen; (3) het creëren van specifieke

² De term eigenlogica komt van Mol (2006).

ke procedures, die het hen mogelijk maken hun subjectieve aanspraken en rechten te laten gelden, waar deze in diskrediet dreigen te raken" (Dupont, 1979: 13).

Dit pleidooi sloot aan bij de omslag in het welzijnsdenken dat kenmerkend is voor de ontwikkeling van de verzorgingsstaat na 1970. Binnen dit welzijnsdenken werd in toenemende mate uitgegaan van een erkend en afdwingbaar gesteld 'recht op maatschappelijke dienstverlening'. Dit 'recht op maatschappelijke dienstverlening' verwees tegelijk naar een ten opzichte van het ontstaan van de kinderbescherming fundamenteel veranderde maatschappelijke context: de constructie van een verzorgingsstaat hield immers een emancipatie in van een door sociale voorzieningen en actoren gedragen sociaal beleid ten opzichte van een voorheen dominant door justitiële actoren en voorzieningen gedragen sociaal beleid. Tegenstrijdig aan de ontwikkeling van een recht op maatschappelijke dienstverlening was de ontwikkeling van de kinder- en jeugdbescherming zelf. De inzet van de kinderbescherming en de met de wet van 1965 nog uitgebreide mogelijkheden hiertoe, maakten dat de kinder- en jeugdbescherming geleidelijk aan transformeerde van een in de wet van 1912 nog onderscheiden opdracht inzake de bestrijding van jeugddelinquentie en bescherming van kinderen tegen 'onwaardige' ouders, naar een sociaal interventionistisch *stelsel* waarin de jeugdbescherming gezien werd als een spilfiguur in de bescherming van de belangen van kinderen en in het toezicht op de uitvoering van de ouderlijke verantwoordelijkheid terzake. Vanuit dit jeugdbeschermingssysteem werd een toenemend interventionisme in gezinnen en in de opvoeding van kinderen mogelijk. Het debat over de hervorming van de wet van 8 april 1965 leidde weliswaar tot een reorganisatie van dit systeem (het onderscheid tussen jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand) maar niet tot een doorbreken van de eigenlogica ervan. Deze eigenlogica houdt in dat de jeugdbescherming gezien wordt in functie van de realisatie van maatschappelijk belangrijk geachte doelen. Het pedagogisch handelen in het kader van de jeugdbescherming wordt in deze gedachtegang herleid tot haar specifiek instrumentele functie van bescherming van de maatschappij. Daardoor wordt de pedagogische opvatting van de jeugdbescherming er één van heropvoeden in plaats van opvoeden.

7. OPVOEDING EN BURGERSCHAP

Bovengaande bespreking van het ruimere debat over de (hervorming van) de jeugdbescherming laat zien dat de nieuwe jeugdbeschermingswet beschouwd kan worden als een specifieke standpuntbepaling in een van bij het ontstaan van de jeugdbescherming gevoerd debat over de manier waarop de staat de relatie met zijn minderjarige inwoners definieert. Concreet gaat het om de vraag op welke wijze minderjarigen al dan niet gezien worden als 'medeburgers'. Diverse opvattingen over burgerschap kunnen in deze met elkaar worden geconfronteerd. We onderscheiden drie opvattingen over burgerschap: (a) als een geheel van rechten; (b) als een geheel van rechten en plichten en (c) als relationeel burgerschap.

7.1. *Burgerschap als een geheel van rechten*

In de benadering van burgerschap als een geheel van rechten, zijn minderjarigen rechtsbekwaam, maar handelingsonbekwaam. Rechtsgelijkheid berust in deze benadering op de competentie tot autonomie, d.w.z. de eigen wil te volgen en daarbij, binnen de limieten van zelfgestelde regels, in staat zijn om de eigen persoon, acties en

middelen in te zetten. Deze competenties worden gezien als de kern van de individuele vrijheid. Minderjarigen worden geacht niet de competenties te bezitten die beantwoorden aan dit (ideaal)beeld van de vrije burger. Bescherming van kinderen en jongeren is van daaruit een vereiste: opvoeding is te begrijpen als 'grootbrengen door kleinhouden' (Dasberg, 1984).

De effectuering van de rechten van kinderen dient te gebeuren door de ouders die hun opvoedingstaak zo moeten uitoefenen, dat hun kinderen geleidelijk aan leren te participeren in het maatschappelijk leven, en aldus leren hoe ze hun rechten kunnen effectueren. Het maatschappelijk belang wordt gezien als te realiseren via het individueel handelen van maatschappelijk competente burgers. In deze benadering is de opvoeding gericht op het verwerven van deze maatschappelijke competentie. Deze opvoedingsopvatting ligt ten grondslag aan de kinderbeschermingswet van 15 mei 1912, en werkt tot op vandaag door, zoals ook blijkt in de nieuwe wet van 2006.

Het uitgangspunt is een juridisch perspectief: kinderen en jongeren zijn in de eerste plaats minderjarigen, d.w.z. rechtssubjecten die een beschermde status genieten, tot dat ze, met hun meerderjarigheid, als medeburgers erkend kunnen worden. De ouderlijke verantwoordelijkheid wordt gesteld in relatie tot deze beschermde status: het is, zoals verwoord in de recente wet op de jeugdbescherming van 2006, een functie in het belang van het kind. Deze beschermde status kan het kind ook verliezen, bijvoorbeeld wanneer de bescherming niet langer effectief wordt geacht in functie van de opvoeding van de minderjarige, of met het oog op de handhaving van de rechtsorde. Dit perspectief vinden we terug in de mogelijkheid voor de jeugdrechter om minderjarigen die ouder zijn dan 16 jaar en die ernstige delicten hebben gepleegd, 'uit handen te geven', waardoor zij beoordeeld worden volgens het gewone strafrecht. Ook in het burgerlijk recht is de status van de minderjarige een beschermde status en het ouderlijk gezag een functie in het belang van het kind. De ouderlijke verantwoordelijkheid omvat de plicht tot voorzien in het onderhoud van het kind en tot inzet van de economische middelen hiertoe. In de jeugdbescherming vinden we dit perspectief terug in de mogelijkheid voor de jeugdrechter een maatregel te treffen van toezicht op de gezinsuitkeringen, wanneer deze klaarblijkelijk niet ingezet worden in het belang van het kind. Ook de introductie van de ouderstages zijn een voorbeeld van deze benadering (Bouverne-De Bie & Roose, 2005).

7.2 Burgerschap als een geheel van rechten en plichten

In de benadering van burgerschap als een geheel van rechten en hiermee verbonden plichten en verantwoordelijkheden zijn kinderen rechtsbekwaam en worden zij, naarmate ze in staat zijn de hiermee verbonden verantwoordelijkheden op te nemen, ook erkend als handelingsbekwaam. Tegelijk geldt dat, naarmate minderjarigen rechten effectueren, verwacht wordt dat ze ook de hiermee verbonden verantwoordelijkheden opnemen. Het maatschappelijk belang is in deze benadering een geheel van maatschappelijk verworven vrijheden, die via het actief opnemen van verantwoordelijkheden bestendig en verder uitgebouwd kunnen worden (Vettenburg et al., 2003). Het gezin, de school, het jeugdwerk, ... vormen oefenplaatsen voor democratie, en het is aan opvoeders én om minderjarigen tot hun recht te laten komen én om hen democratische rechten en plichten bij te brengen (De Winter, 2005). Het onderhandelingsmodel in de opvoeding sluit aan bij dit denken. Van de overheid wordt verwacht dat ze de nodige

voorzieningen creëert om gezinnen te ondersteunen in het opnemen van hun ouderlijke verantwoordelijkheid en om de ouderlijke opvoeding aan te vullen of te corrigeren waar nodig. Ook deze opvatting is tot op vandaag herkenbaar, zowel in de 'oude' jeugdbeschermingswet van 8 april 1965, als in de 'nieuwe' jeugdbeschermingswet van 2006, als in de decreten bijzondere jeugdbijstand.

In deze benadering van burgerschap wordt uitgegaan van een individueel pedagogisch perspectief³: minderjarigen worden gezien als opvoedelingen, en ouders en pedagogische voorzieningen zijn erop gericht hen te helpen bij het leren zich te ontplooien als persoon en als lid van de samenleving. Deze opvatting vormt de grondslag van een toememend pedagogiseringsproces in de Westerse samenleving, waarbij - al dan niet met verwijzing naar het IVRK - een opvoedingsmodel als norm naar voor geschoven worden, zoals actueel het onderhandelingsmodel in de opvoeding (Vandenbroeck & Bouverne-De Bie, 2006). Tegelijk blijft de opvoeding een vooral defensieve opvoeding (Roose, 2006): het gaat om het bijbrengen, via de opvoeding, van verantwoordelijkheid-zin. Aldus geeft de nieuwe jeugdbeschermingswet uitdrukkelijk aan dat minderjarigen bewust gemaakt moeten worden van de gevolgen van hun daden. De feitelijke opvoedingspraktijk wordt aldus gemeten naar de afstand ten opzichte van abstracte standaarden, die mensen zich eigen moeten maken. In dit licht wordt deze pedagogische opvatting ook omschreven als de ontwikkeling van een bestuurlijk regime (Masschelein & Simons, 2003).

7.3 Burgerschap als relationeel burgerschap

In de benadering van burgerschap als relationeel burgerschap (cf. Pols, 2004) worden rechten, ook kinderrechten, gezien als kaders tot toetsing van de sociale verhoudingen in een samenleving. Minderjarigen worden aangesproken op hun capaciteit tot verantwoordelijkheid (Van Garsse & Peters, 2002), waardoor ze erkend worden als medeburgers. Verantwoordelijkheid wordt in deze benadering niet opgevat als een principe waarvan de inhoud vooraf wordt bepaald. Verantwoordelijkheid wordt gezien als het besef van, en de capaciteit tot leren omgaan met maatschappelijke situaties, waarin keuzes moeten worden gemaakt. Deze keuzes roepen hierbij onvermijdelijk de vraag op naar de eigen verantwoordelijkheid en naar de bereidheid voor de gevolgen van de eigen daden in te staan, ook wanneer deze niet voorspelbaar zijn (Heyting, 1998).

De klemtoon verschuift aldus naar de analyse van concrete opvoedingspraktijken, inclusief de praktijk van sociale voorzieningen die werken met ouders en kinderen. De vraag is dan hoe deze praktijken ervaren worden, en of deze ervaring aangeeft dat deze praktijken de toets van de menselijke waardigheid kunnen doorstaan. Niet een bepaald opvoedingsmodel staat hierbij centraal, maar wel de reflectie over wat er in een diversiteit van opvoedingssituaties concreet gebeurt. Hierbij is het besef aanwezig dat de jeugdbescherming niet enkel te zien is als een tegemoetkoming aan opvoedingsproblemen, maar dat het deze problemen ook mee definieert. Bijvoorbeeld, de creatie van ouderstages is niet enkel een antwoord op delinquent gedrag, maar definieert delinquentie ook als een probleem van ouderlijke opvoeding. De centrale vraag is dan:

3 Het onderscheid tussen een individueel en een sociaal pedagogisch perspectief verwijst naar een ruimer pedagogisch debat, zie hierover: Coussée (2006).

hoe, ten aanzien van wie, op welke gronden en met welke effecten worden in de concrete praktijk sociale problemen gedefinieerd?

Opvoeding is in deze vraagstelling niet te zien als een praktijk onderscheiden van andere praktijken, maar als een tussenkomst in een socialisatieproces dat onafhankelijk hiervan zijn beloop kent, en waarin naast intentioneel opvoedkundige tussenkomsten ook andere tussenkomsten dit socialisatieproces sturen (bijvoorbeeld de invloed die de media, de commerciële wereld en de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt uitoefenen op de socialisatie van kinderen en volwassenen) (Giesecke, 1990). Er wordt uitgegaan van een sociaal pedagogisch perspectief. In dit perspectief staat de vraag centraal hoe sociale problemen gethematiseerd worden tot opvoedingsproblemen. Intentionele tussenkomsten vergen het besef dat mee vorm gegeven wordt aan sociale probleemdefinities. Anders gezegd: een maatschappelijke analyse gaat de pedagogische tussenkomst vooraf (Vandenbroeck, 1999).

De opeenvolgende jeugdbeschermingswetgeving, inclusief de nieuwe wet van 2006, is in dit licht te begrijpen als een voortdurend zoeken naar hoe opvattingen over de benadering van kinderen en jongeren, als minderjarigen (een juridisch perspectief), als opvoedelingen (een individueel pedagogisch perspectief) en als medeburgers (een sociaal pedagogisch perspectief) met elkaar in verband gebracht kunnen worden. Dit zoekproces vond eveneens uitdrukking in de reeds aangehaalde kritieken, uitgebracht op het beschermingsmodel onderliggend aan de jeugdbeschermingswet van 8 april 1965, met name het hulp- en rechtdebat en de rechten van het kind als referentiekader voor de opvoeding.

8. NOOD AAN EEN FORENSISCH PERSPECTIEF?

De erkenning van de jeugdbescherming als een sociale beleidspraktijk houdt de vraag in naar een hernieuwd en voortdurend open te houden debat over de betekenis van het pedagogisch concept van de jeugdbescherming. Dit roept de vraag op naar de betekenis van de relatie tussen hulp en recht, evenals de betekenis van het IVRK als pedagogisch referentiekader. In het debat over de vraag naar de relatie tussen hulp en recht komt de focus te liggen op de benadering van zowel justitiële als sociale actoren en voorzieningen als tussenkomsten in het socialisatieproces. De vraag die gesteld moet worden is of deze tussenkomsten bijdragen tot sociale verhoudingen, die beantwoorden aan een besef van menselijke waardigheid. De in het hervormingsdebat geuite kritieken op het beschermingsmodel zijn in dit licht te zeer gestuurd geworden vanuit de aanname dat controle en welzijn onderscheiden maatschappelijke activiteiten betreffen, gedragen door verschillende actoren. Het is bijvoorbeeld interessant om vast te stellen dat justitiële actoren (cf. Vander Steene, 2007) weigerachtig staan tegenover de ingevoerde ouderstages vanuit een bezorgdheid deze ouders te stigmatiseren, terwijl pedagogische actoren (bijvoorbeeld voorzieningen) net pleiten voor een ruime instroom in deze ouderstages (cf. Parmentier & Peeters, 2007) en daarmee voorbijgaan aan het sanctionerende karakter van de maatregel. Veeleer dan om onderscheiden actoren of activiteiten gaat het ons inziens in de hulp- en rechtdiscussie om onderscheiden perspectieven. De centrale vraag dient dan ook te zijn vanuit welk referentiekader de onderlinge verhouding tussen deze perspectieven wordt aangestuurd. Om recht te doen aan deze onderscheiden perspectieven en aan de vraag naar hun onderlinge verhouding heeft de jeugdbescherming nood aan een forensisch perspectief. Met een 'forensisch per-

spectief' wordt een perspectief aangegeven waarin de vraag centraal staat tot welke dienstverlening de gemeenschap gehouden is om minderjarigen toe te laten, in confrontatie met gedwongen interventies, een besef van 'welzijn' te behouden en verder te ontwikkelen. 'Welzijn' wordt in dit perspectief niet begrepen als iets dat voor iedereen hetzelfde betekent (cf. welzijn als standaard), maar wel als een leerproces naar een besef van menselijke waardigheid: de verbinding tussen de ontplooiing van persoonlijke identiteit en sociale verbondenheid (cf. welzijn als intersubjectief en dus divers begrip). Vanuit een forensisch perspectief wordt bijgevolg het belang erkend om ook bij justitiële interventies en ook ten aanzien van delinquente jongeren steeds het debat open te houden over de betekenis van deze interventies ten aanzien van het welzijn van deze jongeren.

Een forensisch perspectief houdt in deze ook de duidelijke keuze in tot sturing vanuit een welzijnspectief (Dupont, 1985). Een centraal aandachtspunt is dan dat het debat over de verhouding tussen individuele waarden en aspiraties enerzijds en maatschappelijke verwachtingen anderzijds niet wordt gesloten, ook niet in het kader van justitiële maatregelen ten aanzien van jeugddelinquenten. Opvoeding herleiden tot heropvoeding betekent een sluiting van dit debat ten voordele van een aanpassingsdenken: opvoeding is dan voor niet-delinquenten jongeren, heropvoeding voor delinquenten.

Een analyse vanuit dit forensisch perspectief van het hulp- en rechtdebat in de jeugdbescherming laat paradoxaal zien dat het welzijnspectief in de jeugdbescherming tot op vandaag een onderbelicht perspectief is gebleven. Het welzijnswerk zelf draagt bij tot deze onderbelichting, doordat het zich sterk terugtrekt op het 'eigen' terrein van de preventieve en hulpverlenende tussenkomsten en het debat over de definiëring van sociale problemen als jeugdbeschermingsproblemen overwegend overlaat aan justitiële actoren (Bradt & Bouverne-De Bie, 2007). De analyse van het kinderrechtendebat vanuit een forensisch perspectief laat zien dat kinderrechten maar kunnen bijdragen tot een 'tot hun recht laten komen' van jonge mensen wanneer ze ertoe bijdragen ook de doelrationaliteit van de jeugdbescherming ter discussie te stellen (Roose, 2006) en maximaal gewerkt wordt aan de realisatie van de jeugdbescherming als een 'burgerschapspijp', dat wil zeggen een praktijk waarin kinderen zich als medeburgers erkend en aangesproken weten. In dit licht geeft de vergelijking van de uitgangspunten van concrete praktijken zoals herstelbemiddeling in de jeugdbescherming en in het volwassenenstrafrecht aan dat een justitiële context niet per definitie haaks staat op een welzijnspectief, noch dat een hulpverlenende context per definitie garant staat voor een welzijnspectief. Essentieel voor een welzijnspectief is de inspanning afstand te doen van voorgestructureerde oplossingsprocedures en de inspanning om het besef te radicaliseren dat een welzijnspectief niet op zichzelf kan ontwikkeld worden. Een welzijnspectief ligt essentieel besloten in een leerproces dat berust op de vrijheid én de bereidheid om met anderen samen te leven. Een jeugdbeschermingswet kan op zich niet garant staan voor dit perspectief. De vraag of de nieuwe wet hiertoe mogelijkheden biedt, kan dan ook enkel in de uitvoeringspraktijk en in een voortdurende kritische analyse van deze praktijk, beantwoord worden.

BIBLIOGRAFIE

- BOUVERNE-DE BIE & ROOSE, R. (2005). Over ouderstages, of: de maatschappelijke logica van een jeugdbeschermingssysteem. *Panopticon*, 26(1), 35-44.
- BRADT, L. & BOUVERNE-DE BIE, M. (2007). Social work and the shift from 'welfare' to 'justice'. *British Journal of Social Work*. Advance Access doi: 10.1093/bjsw/bcm072
- COUSSÉE, F. (2006). *De pedagogiek van het jeugdwerk*. Gent: Academia Press.
- DASBERG, L. (1984). *Grootbrengen door klein houden als historisch verschijnsel*. Amsterdam: Boom Meppel.
- DELENS-RAVIER I. (2001). *Le placement d'enfants et les familles, Recherche qualitative sur le point de vue de parents d'enfants placés*. Liège-Paris: Editions Jeunesse et droit.
- DE WINTER, M. (2005). *Democratieopvoeding versus de code van de straat*. Universiteit Utrecht, Langeveldleerstoel (oratie).
- DUMORTIER, E. (2006). *De jeugdrechter in twijfel. Een onderzoek naar het ontstaan en de praktijk van de kinderrechter*. Onuitgegeven doctoraatsproefschrift. Vrije Universiteit Brussel.
- DUPONT, L. (1979). Jeugdbescherming met mate. In: *Maatschappelijke functie van de jeugdrechtbank* (pp. 5-13). Brussel: Studiecencentrum voor jeugdmisdadigheid.
- DUPONT, L. (1985). *Welzijnswerk in de schaduw van het strafrecht*. Leuven: Acco.
- GIESECKE, H. (1990). *Pedagogiek als beroep. Grondvormen van pedagogisch handelen*. Voorburg: De Meerval.
- HEMRICA, J.C (2004). *Kind-zijn tussen opvoeding en recht. Een grondslagenonderzoek naar kindbeelden in discussies op het grensvlak van opvoeding en recht*. Antwerpen-Appeldoorn: Garant.
- HEYTING, F. (1998). Afscheid van moraal en deugd als voorwaarden voor maatschappelijke integratie. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 13(1), 35-49.
- Koning Boudewijnstichting (1994). *Algemeen Verslag over de armoede*. Brussel: KBS.
- MASSCHELEIN, J. & SIMONS, M. (2003). Globale immuniteit. Een kleine cartografie van de Europese ruimte voor onderwijs. Leuven: Acco.
- MOL, A. (2006). *De logica van het zorgen. Actieve patiënten en de grenzen van het kiezen*. Amsterdam: Van Gennepe.
- MORTIER, F. (2002). We zijn allemaal kinderen: bruggen tussen rechten voor kinderen en rechten voor volwassenen. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, extra editie ter gelegenheid van de emeritaatsviering van prof. dr. Eugeen Verhellen, 10-17.
- NICAISE, I. & DE WILDE, C. (1995). *Het zwaard van Damocles. Arme gezinnen over de bijzondere jeugdzorg*. Leuven: Garant.
- ONKELINX, L. (2007). Ontstaansgeschiedenis, krachtlijnen en beginselen van de nieuwe Jeugdwet. In J. Put J. & M. Rom (red.), *Het nieuwe jeugdrecht* (pp. 9-13). Gent: Larcier.
- PARMENTIER, M. & PEETERS, J. (2007). Gooi de ouders niet weg met het badwater. *De Morgen*, 15 september 2007.
- POLS, J. (2004). *Good care. Enacting a complex ideal in long-term psychiatry*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- PUT, J., VERDEYEN, V. & LOOSVELDT, G. (eds.) (2003). *Gebruikersrechten in de welzijnswerk*. Brugge: die Keure.
- RAES, K. (1999). De ethiek van het (forensisch) welzijnswerk en het veiligheidsbeleid. Tussen individuele rechtsaanspraken en punitieve ordeningspraktijken. In K. Raes (ed.). *Het recht van de samenleving* (pp. 169-199). Brussel: VUB Press.
- ROOSE, R. (2006). *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder*. Gent: Academia Press.

- VANDENBROECK, M. (1999). *De blik van de Yeti. Over het opvoeden van jonge kinderen tot zelfbewustzijn en verbondenheid*. Utrecht: SWP.
- VANDENBROECK, M. & BOUVERNE-DE BIE, M. (2006) 'Children's agency and educational norms. A tensed negotiation', *Childhood*, 13(1), 127-143.
- VANDER STEENE (2007). De gewijzigde positie van de jeugdrechter. In J. Put & M. Rom (red.), *Het nieuwe jeugdrecht* (pp. 265-271). Gent: Larcier.
- VAN GARSSE, L. & PETERS, T. (2002). Bemiddeling en herstel: finaliteit en/of alternatief. In M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK, W. MEYVIS, R. ROOSE & J. VANACKER (eds.). *Handboek Forensisch Welzijnswerk* (pp. 505-543). Gent: Academia Press.
- VERHELLEN, E. (1979). Verdient de jeugdbescherming geen andere uitgeleide? *Kultuurleven*, 46(9), 835-852.
- VERHELLEN, E. (1996). *Jeugdbeschermingsrecht*. Gent: Mys en Breesch uitgevers.
- VETTENBURG, N., BURSSSENS, D., GORIS, P., MELIS, B., VAN GILS, J., VERDONCK, D. & WALGRAVE, L. (2003). *Preventie gespiegeld. Visie en instrumenten voor wenselijke preventie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo nv.
- WILLEMS, J.C.M. (2003). *A world fit for children: van liefdadigheid naar gedeelde verantwoordelijkheid*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.